

**LEGAL CERTAINTY В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ:
НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ****LEGAL CERTAINTY IN UKRAINIAN DISCOURSE:
THE UNCERTAINTY OF LEGAL CERTAINTY**

Фулей Т.І., к.ю.н.,
начальник відділу наукових досліджень проблем судочинства
та науково-методичного забезпечення суддівської освіти
Національна школа суддів України

Стаття присвячена проблемі неуніфікованості вживання в українській доктрині та практиці термінів, що є українськими відповідниками поняття *legal certainty*.

Авторка зазначає, що серед представників наукової спільноти є як послідовні прихильники використання лише терміна «юридична визначеність», так і ті, хто вживає термін «правова визначеність» для висловлення власної позиції, проте у посиланнях чи особливо у цитатах послуговується терміном з відповідного джерела, а також є учені, які використовують різні терміни не лише у різних працях, але й у межах однієї публікації. Термінологічною неузгодженістю характеризуються і рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) та Великої Палати Верховного Суду, в яких на позначення *legal certainty* вживаються різні терміни. Зазначаючи, що джерелом такої неузгодженості, ймовірно, є наявність кількох варіантів перекладу *legal certainty* в текстах офіційних/автентичних перекладів рішень ЄСПЛ, авторка зазначає, що використання різних термінів на позначення одного й того ж поняття є доволі поширеним явищем, коли йдеться про запозичені та відносно нові концепції, зокрема, які є складовими «верховенства права», і які, до того ж, КСУ розуміються інакше, ніж у західній правовій традиції, і ця відмінність особливо помітна при порівнянні з практикою ЄСПЛ чи Доповіддю Венеційської Комісії *Report on the Rule of Law*. Ураховуючи, що на сучасному етапі Україна стоїть перед викликами, пов'язаними з імплементацією Римського Статуту Міжнародного кримінального суду та актів права Європейського Союзу (*acquis EC*), що неминуче буде пов'язане з опануванням і засвоєнням нових концепцій та термінів, які розвивалися в іншомовному середовищі і не мають усталених українських відповідників, запропоновано внести зміни у національне законодавство та передбачити, по-перше, уніфікованість термінології як вимогу не лише до нормативно-правових актів, але й до судових рішень та актів КСУ, по-друге, можливість внесення до судових рішень та актів КСУ редакційних виправлень, по-третє, уніфікацію наявних варіантів перекладів запозичених термінів.

Ключові слова: юридична визначеність, правова визначеність, верховенство права, практика ЄСПЛ, акти Конституційного Суду України, термінологічна узгодженість.

The article considers the issue of non-unified use of the terminology for the translation of *legal certainty* in Ukrainian doctrine and practice.

The author emphasizes that while some academics consistently support the term of “*yurydychna vyznachnist*” as the only Ukrainian equivalent of “*legal certainty*”, the vast majority of domestic scholars use different terms to indicate such a phenomenon: either in a way of using one term “*pravova vyznachnist*” to express the authors' own point of view, while in references or especially in quotations simultaneously using terms as they appeared in those references, or in a way of using different terms as synonymous not only in different works, but also within the same publication. Also, terminological inconsistency, is characterized for the decisions of the Constitutional Court of Ukraine (CCU) and the Grand Chamber of the Supreme Court, and different terms are used to denote *legal certainty*. Noting that the source of such inconsistency is probably the variety of translational options of the term of *legal certainty* in the official/authentic translations of ECtHR judgements, the author notes that the use of different terms to denote the same notion is a fairly common phenomenon when it comes to “borrowed” and relatively new concepts, in particular, which are the elements of the “rule of law”, and which, moreover, are understood differently by the Constitutional Court of Ukraine than in the Western legal tradition, and this difference is especially noticeable when compared with the ECtHR case law or the Venice Commission' *Report on the Rule of Law*. Considering that at the current stage, Ukraine is facing challenges related to the implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court and bringing national legislation into line with European Union law (*EU acquis*), which will inevitably be associated with the mastery and assimilation of new concepts and terms that have developed in a foreign-language environment and do not have well-established Ukrainian equivalents, it is proposed to amend the national legislation and envisage, firstly, the unification of terminology as a requirement not only for regulatory legal acts, but also for judicial decisions and acts of the CCU, secondly, the possibility to provide editorial corrections to judicial decisions and acts of the CCU, and thirdly, the unification of existing translational options of “borrowed” terms.

Key words: legal certainty, rule of law, ECtHR case law, acts of the Constitutional Court of Ukraine, terminological consistency.

Постановка проблеми. Принцип юридичної визначеності є одним із порівняно нових концептів для вітчизняної юридичної науки та практики. Як і низка інших, поняття «юридична визначеність» є не «питомо українським», автентичним, а запозиченим – це один із варіантів перекладу англomовного *legal certainty*.

На відміну від таких понять як «легітимні очікування», «обґрунтована підозра» та ін., появи яких вітчизняне правознавство завдячує передусім практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), принцип юридичної визначеності в українському дискурсі отримав поширення більшою мірою завдяки перекладу Доповіді Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) *Report on the Rule of Law* [1] (далі – Доповідь Венеційської Комісії), де він виокремлений як один із елементів верховенства права. І лише після утвердження Доповіді Венеційської Комісії як авторитетного джерела «м'якого права», українські правники дедалі частіше почали звертатися до практики ЄСПЛ та рішень Суду Справедливості

ЄС для з'ясування його змісту та характеристики окремих елементів. Варто наголосити, що посилання на цей принцип дедалі частіше трапляються в рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ) та Верховного Суду, зокрема, Великої Палати (далі – ВП ВС).

Водночас, як і будь-яке інше запозичене поняття, *legal certainty* в українських реаліях зазнає випробувань – по-перше, неуніфікованістю термінології, яка використовується на його позначення, по-друге, спробами знайти якийсь автентичне історичне підґрунтя, бажано з докнязівських часів, і по-третє, намаганнями наповнити його іншим змістом замість рецепції концепції/ідеї такою, якою вона є в оригіналі. Безперечно, найяскравіше такі випробування можна проілюструвати на прикладі поняття *the rule of law*. Так, відоме усім українським правникам рішення КСУ від 02.11.2004 № 15-рп/2004, у якому КСУ виклав своє розуміння верховенства права як таке, що «не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми

моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим його культурним рівнем <...>» [2], у суддів загальних судів викликало когнітивний дисонанс при порівнянні його з елементами верховенства права у рішеннях ЄСПЛ [3, с. 104–105]. Свого часу С. Головатий не лише проілюстрував, що законодавець у трьох різних законах «породив три відмінні формальні визначення змісту «принципу верховенства права» в позитивному праві» [4, с. 50], але й підкреслив той факт, що станом на 2012 рік, коли вітчизняний парламент ухвалював Кримінальний процесуальний кодекс України, Доповідь Венеційської Комісії вже була доступною, «а з неї випливало, що український законодавець у національному праві записав те, що не відповідало викладеному в документі Венеційської Комісії 2011 р. європейському стандарту» [4, с. 49]. Таким чином, як законодавець, який спричинив ототожнення верховенства права з формулюваннями із ст. 3 Конституції України та сприяв закріпленню у суспільній та професійній правосвідомості конструкції «принцип верховенства права» = «людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [4, с. 49], так і КСУ у багатьох своїх рішеннях не відображали суті поняття *the rule of law*.

Наведене актуалізує потребу у дослідженні українських термінів, які вживаються на позначення запозичених понять, зокрема *legal certainty*, в доктрині та практиці.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню сутності, змісту, характеристики окремих елементів принципу *legal certainty* присвячено праці У. Андрусів, Л. Богачової, С. Головатого, П. Гуївана, М. Дмитрієвої, І. Кияниці, О. Кудрявцевої, Л. Луць, Ю. Матвєєвої, М. Магрело, Г. Огнев'юк, В. Панкратової, С. Погребняка, А. Приймак, Я. Романюка, М. Савчина, Б. Тоцького, С. Шевчука, С. Федика та ін. Застосування цього принципу Конституційним Судом України досліджували О. Богатюк, Л. Богачова, М. Гультай, В. Лемак, О. Кудрявцева, Г. Огнев'юк, С. Рабінович та ін. Окремі теоретичні аспекти та практичне застосування цього принципу та його елементів в адміністративному судочинстві досліджували Я. Берназюк, Р. Вербицький, М. Смокович, О. Ярема, цивільному – І. Боровська, В. Крат, Т. Цувіна, кримінальному – З. Загиней-Заболотенко, Н. Панченко, М. Панов, В. Тertiшник, М. Хавронюк та ін. Варто зауважити, що Національна школа суддів України у співпраці з Верховним Судом та проєктом Ради Європи «Підтримка судової влади України в забезпеченні кращого доступу до правосуддя» у межах розробки курсу для суддів провели круглий стіл «Принцип юридичної визначеності: стандарти Ради Європи та практика судів України» (30.06.2021), матеріали якого опубліковано у спеціальному випуску фахового видання «Слово Національної школи суддів України» (2021), а згодом І. Кушнір, менеджерка проєкту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», упорядкувала огляд практики ЄСПЛ щодо застосування принципу юридичної визначеності [5]. Аналіз публікацій дає підстави передусім для висновку про неузгодженість термінології, що вживається вітчизняними дослідниками на позначення цього поняття, а відтак – окреслює мету та завдання цієї статті.

Мета дослідження – проаналізувати існуючі в доктрині та практиці підходи до вживання термінів на позначення *legal certainty* та з'ясувати причини термінологічної неузгодженості, а також запропонувати рекомендації щодо її подолання.

Виклад основного матеріалу. В українських джерелах на позначення *legal certainty* найчастіше уживаються дві терміносполуки: «юридична визначеність» і «правова визначеність», що, на думку Л. Ажнюк, є наслідком термінологічної неусталеності використання в українському юридичному дискурсі прикметників «юридичний» і «пра-

вовий» [6, с. 70]. Окрім них, використовуються й інші, до прикладу, «правова певність» та «юридична певність». Зауважимо, що для мети цієї статті «терміносполука» та «термін» вживаються як взаємозамінні.

Зауважимо, що серед представників наукової спільноти є як послідовні прихильники використання лише однієї терміносполуки, так і учені, які вживають у своїх працях різні варіанти.

До прикладу, С. Головатий послідовно обстоює термін «юридична визначеність» як український відповідник *legal certainty*. Це вбачається не лише з обидвох перекладених ним варіантів Доповіді Венеційської Комісії 2011 [7] та 2019 [8] років (у п.п. 10, 21, 23, 24, 25, 41, 44, 46, 48, 50, 51), але й тексті рішень КСУ у тих справах, де він був суддею-доповідачем, до того ж, як у справах за конституційними скаргами (до прикладу, у пп. 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3 рішення Другого сенату КСУ від 18.06.2020 № 5-р(П)/2020 [9]), так і за конституційними поданнями (до прикладу, у п. 10 рішення Великої палати КСУ від 14.07.2021 № 1-р/2021 [10]).

Термін «юридична визначеність» вживають у своїх працях У. Андрусів, М. Магрело, С. Федик, М. Хавронюк та ін. Однак, як слушно зазначила Г. Огнев'юк, у науковій літературі частіше використовують термін «правова визначеність» [11, с. 29]. З аналізу публікацій вітчизняних дослідників можна висувати не лише про більше поширення терміна «правова визначеність» порівняно з іншими, але й загалом про характер та спосіб вживання терміносполук.

Так, окремі науковці вживають кілька термінів як елемент авторського тексту не лише у різних працях [12; 13], але й у межах однієї публікації чи навіть сторінки, як це, до прикладу, бачимо у статті «Res judicata як елемент справедливого судочинства» [14, с. 361]:

– «ЄСПЛ розглядає вимогу *правової визначеності* (тут і далі у трьох наступних цитатах курсив мій – Т.Ф.) судочинства як необхідність аналізувати та оцінювати застосувану правову норму на предмет її законності та моральності (вимога щодо якості закону) <...>»;

– «У такий спосіб унаслідок описаної взаємодії досягаються *юридична певність* конкретного правовідношення <...>»;

– «Принцип *правової визначеності* передбачає стабільність правового регулювання наявних правовідносин. При цьому *юридична визначеність* має на меті забезпечити учасників відповідних відносин можливістю точно спрогнозувати результат своїх дій <...>»;

– «Визначальним проявом принципу *правової певності*, який застосовується більшістю правових систем європейських держав, вважається ідея *res judicata*» [14, с. 361].

Оскільки в англomовній анотації до цієї статті йдеться про *legal certainty* [14, с. 360], то логічно висувати, що автором вжито усі ці терміни як взаємозамінні.

Деякі науковці (Л. Богачова, Л. Луць, В. Панкратова та ін.) дотримуються дещо іншого підходу: віддаючи перевагу одному терміну (найчастіше – «правова визначеність») для висловлення власної позиції, вони у посиланнях чи особливо у цитатах вживають той термін, який зазначено у відповідному джерелі. Відтак, одним із ймовірних пояснень неуніфікованості терміновживання є «посилання на джерела», особливо якщо ними є переклади Доповіді Венеційської комісії чи рішень ЄСПЛ. Зауважимо, що у попередніх публікаціях вже доводилося зазначати про низку вад офіційних / автентичних перекладів рішень ЄСПЛ щодо України, серед яких – варіантність та термінологічна неузгодженість (використання різних термінів на позначення одного й того ж поняття) [15]. Це стосується і перекладів англomовних терміносполук *legal certainty* та *the principle of legal certainty*.

Так, «принцип юридичної визначеності» як український еквівалент *the principle of legal certainty* у форму-

люванні на кшталт «Суд наголошує, що, коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності» (англ. *the Court stresses that, where deprivation of liberty is concerned, it is particularly important that the general principle of legal certainty be satisfied*) трапляється у перекладах рішень ЄСПЛ у справах «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine), заява № 17283/02, п. 50; «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine), заява № 40107/02, п. 71; «Солдатенко проти України» (Soldatenko v. Ukraine), заява № 2440/07, п. 111; «Тимошенко проти України» (Tymoshenko v. Ukraine), заява № 49872/11, п. 264; «Галь проти України» (Gal v. Ukraine), заява № 6759/11, п. 36; «Сінкова проти України» (Sinkova v. Ukraine), заява № 39496/11, п. 68; «Корбан проти України» (Korban v. Ukraine), заява № 26744/16, п. 150 та багатьох інших, у яких ЄСПЛ аналізував наявність порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проте у більш ранніх рішеннях ЄСПЛ, які стосувалися, зокрема, *res judicata* як вимоги *the principle of legal certainty* та оцінки ЄСПЛ повторного перегляду вже вирішених справ та скасування остаточних судових рішень у світлі гарантій ст. 6 Конвенції, *the principle of legal certainty* перекладено як «принцип правової певності» – до прикладу, у перекладах рішень «"Совтрансавто-Холдинг" проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), заява № 48553/99, п. 72, 77, 82; «Трегубенко проти України» (Tregubenko v. Ukraine), заява № 61333/00, п. 33, 36, 37; «Науменко проти України» (Svetlana Naumenko v. Ukraine), заява № 41984/98, п. 89, 91, 92 та ін.

Однак термінологічна варіантність – зовсім не безвинна річ, якою вона може видаватися на перший погляд. У цьому сенсі *legal certainty* – лише окремих прояв загальної проблеми. Для порівняння, у текстах офіційних / автентичних перекладів українською мовою рішень ЄСПЛ налічується щонайменше сім варіантів перекладу терміна *legitimate expectations* [15; 16, с. 25-26], і усі вони багаторазово відтворюються – як національними судами, так і вченими – при цитуванні цих перекладів, оскільки небагато фахівців звертаються до оригінальних текстів рішень ЄСПЛ. Стосовно терміна *legal certainty* варіантів перекладу дещо менше, порівняно з *legitimate expectations*, однак наслідки ті самі: не лише у наукових публікаціях, але й у рішеннях КСУ та судів загальної юрисдикції вживаються різні терміни на позначення одних і тих самих понять.

Так, доволі ілюстративним прикладом є рішення КСУ від 29.06.2010 № 17-рп/2010 [17]. Спершу – в абзаци п'ятому п. 3.1 цього рішення – вживається «принцип правової визначеності», коли КСУ зазначає, що ЄСПЛ «неодноразово звертав увагу на недосконалість чинного законодавства України і необхідність дотримуватися принципу правової визначеності»; далі – цитуючи п. 53 рішення у згаданій справі «Єлоєв проти України» – вжито термін «принцип юридичної визначеності»: «Суд також нагадує, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один із основних елементів верховенства права»; у наступному абзаци – цитуючи інше рішення ЄСПЛ – КСУ знову вживає терміносполучку «принцип юридичної визначеності», а насамкінець – в абзаци шостому п. 3.3 – ще раз «принцип правової визначеності»: «Закон не передбачає змісту, ознак бродяжництва та процедури достатньо доступної, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні, тобто такої, яка давала б можливість запобігти ризику свавільного затримання будь-якої особи за підозрою у занятті бродяжництвом, а це несумісно

з принципом правової визначеності» [17]. Подібних прикладів можна навести чимало, особливо до 2020 року.

Аналогічне спостерігаємо у практиці ВП ВС, де терміни «юридична визначеність» та «правова визначеність» використовуються в різних пунктах однієї і тієї ж постанови. 3-поміж найновіших рішень наведемо такі:

– у постанові ВП ВС від 04.09.2024 у справі № 22-23/321-05-10190 (за заявою приватного підприємства «Генеральний будівельний менеджмент» про перегляд за виключними обставинами) у п. 56 вживається «юридична визначеність», тоді як у п. 57-58 – у яких наведено практику ЄСПЛ у справах «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania), заява № 28342/95, «Рябих проти Росії» (Ryabykh v. Russia), заява № 52854/99, та «Желтяков проти України» (Zheltyakov v. Ukraine), заява № 4994/04) – «правова визначеність» [18];

– у постанові ВП ВС від 14.11.2024 у справі № 990/241/24: у п. 33, 36 – «юридична визначеність», тоді як у п. 37, 39 – «правова визначеність» [19];

– у постанові ВП ВС від 11.12.2024 у справі № 755/11021/22: у п. 89 «юридична», а п. 92, 100 – «правова» [20] та под.

Тому, хоча частково термінологічна неузгодженість пояснюється варіантністю в українських перекладах рішень ЄСПЛ, однак автори – як наукових публікацій, так і (особливо) судових рішень – не можуть не розуміти, що йдеться про одне й те ж поняття, яке є запозиченим, відтак в оригінальних текстах рішень воно має єдину назву *legal certainty* та усталений зміст. Адже ситуація не обмежується лише вживанням різних термінів – треба також враховувати, що зміст багатьох запозичених понять у рішеннях КСУ викладено інакше, аніж ці концепції мають у західній правовій традиції, і ця відмінність особливо помітна при порівнянні з практикою ЄСПЛ чи Доповіддю Венеційської Комісії.

Так, згадане рішення КСУ від 02.11.2004 № 15-рп/2004 [2] (яке, до слова, застосовується досі, до прикладу, у п. 93 постанови ВП ВС від 11.12.2024 у справі № 755/11021/22 [20]) – не єдине, у якому КСУ виклав власне розуміння верховенства права, що відтворюється у постановах ВП ВС. До прикладу, у п. 59 постанови від 11.07.2024 у справі № 990/156/23) [21] ВП ВС посилається на рішення КСУ від 20.06.2019 № 6-р/2019, у якому (абзац четвертий п. 4) КСУ зазначив: «Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті таких основоположних його складових: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду» [22]. Як бачимо, перелік складових верховенства права у цьому рішенні КСУ дещо відмінний від переліку, що наводиться в Доповіді Венеційської Комісії, понад те, він спонукає до дискусії чи, до прикладу, «справедливий суд» є «принципом». Як і у низці інших, у цій постанові ВП ВС вживаються обидва терміни: у п. 57, 58, 59 – «юридична визначеність», у п. 60, 61, 62 – «правова» [21]. Окрім того, у п. 58 цієї ж постанови ВП ВС [21] відтворено (однак без вказівки на джерело) абзац четвертий п. 4.1 цього рішення КСУ [22], а саме: «У контексті статті 8 Конституції України юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійсності та його впевненість у своєму правовому становищі, а також захист від свавільного втручання з боку держави» [21]. Ці та подібні цитати помітно контрастують з іншою – цитатою з п. 10 рішення КСУ від 14.07.2021 № 1-р/2021: «Юридична визначеність – це передовсім недвозначність. Недвозначність найповніше досягається в однорідному мовному середовищі. Приписи національного права (конституції, законів, підзаконних актів тощо) пов'язані спільністю фахової (правни-

чої) термінології, а також фоновими знаннями юридично значущих слів і висловів. Такі фонові знання є невідокремною частиною мовної компетенції носіїв української мови<...>» [10].

Не заглиблюючись у питання, що коли йдеться про принцип *legal certainty*, серед вимог якого є чіткість, зрозумілість і точність [8, п. 44, 46], вживання в одному й тому ж судовому рішенні різних термінів на позначення цього поняття виглядає особливо недоречно, передусім наголосимо на проблемі, що має загальний характер. Для кожного із запозичених понять в українській мові має існувати один термін, їх не може бути два, три чи п'ять, і тим більше вони не можуть вживатися в актах конституційного чи верховного судів як синоніми, бо це суперечить юридичній техніці і породжує невизначеність.

Ймовірно, варіантність та пошук найкращого відповідника були неминучими «труднощами росту» в умовах, коли переклади рішень ЄСПЛ здійснювалися передусім для виконання заходів індивідуального та загального характеру. Водночас з цього непростого досвіду слід зробити висновки, щоб не повторювати помилки у майбутньому, особливо в сучасному інформаційному суспільстві та рівнем розвитку цифрових технологій. Варто враховувати, що на сучасному етапі наша держава стоїть перед викликами, пов'язаними з імплементацією Римського Статуту Міжнародного кримінального суду та актів права Європейського Союзу (acquis EC) – і це неминуче буде пов'язане з опануванням і засвоєнням нових концептів та термінів, які розвивалися в іншомовному середовищі і не мають усталених українських відповідників. Доводиться констатувати, що зі спливом трьох років, що минули після повномасштабного вторгнення, різницю між українськими термінами «воєнні злочини» та «військові злочини» усвідомлюють не усі науковці та практики, які вважаються фахівцями з кримінального права, не кажучи вже про представників інших галузей, а що казати про такі англійські поняття, як *hostilities*, *grave breaches*, *responsibility of commanders and other superiors* та багато інших.

Уніфікованість термінології має стосуватися не лише нормативно-правових актів, як це передбачено п. 4 ч. 1, ч. 2 ст. 34 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX (далі – Закон № 3354-IX) [23] – але й правозастосовних актів, передусім судових рішень.

Враховуючи існуючу термінологічну неузгодженість, задля її подолання у законодавстві доречно передбачити:

– по-перше, у процесуальних кодексах та у Законі України «Про Конституційний Суд України» [24] – за аналогією з ч. 2 ст. 34 Закону № 3354-IX – припис, що (за яким, відповідно до якого) терміни та поняття, що вживаються у судових рішеннях та актах КСУ, мають бути уніфіковані впродовж усього його тексту (без використання синонімів та словосполучень, що мають подібне лексичне значення), зокрема, однакові слова чи словосполучення мають вживатися для позначення однакових термінів і понять, а для різних термінів та понять мають вживатися різні слова чи словосполучення;

– по-друге, можливість внесення редакційних виправлень – додатково до наявних інститутів «усунення описок у тексті акта» КСУ (ст. 95 [24]) чи «виправлення описки чи арифметичної помилки» у судових рішеннях (ст. 269 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 253 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 243 Господарського процесуального кодексу України);

– по-третє, уніфікацію наявних варіантів перекладів запозичених термінів, зокрема, що використовується в практиці ЄСПЛ.

Оскільки проблема значною мірою пов'язана з перекладом рішень ЄСПЛ, які є джерелом права, однією із рекомендацій щодо подолання термінологічної неузгодженості є внесення змін і доповнень до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV (залі – Закон

№ 3477-IV) [25]. Зокрема, серед дій Органу представництва (тобто органу, відповідального за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та координацію виконання його рішень) щодо вжиття заходів загального характеру (ст. 14 Закону № 3477-IV), передбачити обов'язок уніфікації термінології для внесення до Єдиного глосарія правових термінів, та надання рекомендацій щодо використання термінів не лише для мети «забезпечення єдності термінології, що вживається в нормативно-правових актах, правильного розуміння і тлумачення термінів та надання допомоги суб'єктам правотворчої діяльності під час підготовки нормативно-правових та інших актів» [26], але й у правозастосовній діяльності. Цьому сприятиме, до прикладу, напроцявання певних правил використання запозичених термінів. Хоча п. 4 ст. 18 Закону № 3477-IV передбачає, що у разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом, цей припис застосовний лише у випадку виявлення мовної розбіжності правозастосовним органом. Однак як бути, якщо така розбіжність не виявлена? Чимало суддів, не звертаючись до оригінального тексту, користуються лише перекладами рішень ЄСПЛ. Шукаючи релевантну практику, щоб застосувати певне конвенційне поняття, до прикладу, концепцію *res judicata*, суддя виявить, що в одному з рішень ЄСПЛ зазначено, що «принцип юридичної визначеності <...> передбачає повагу до принципу *res judicata*» [26, п. 40], а в іншому – що «правова певність передбачає дотримання принципу *res judicata*» [27, п. 52]; ймовірно, що у такому випадку у судді може виникнути питання: елементом якої саме концепції чи принципу є *res judicata*, і яким чином співвідносяться «принцип юридичної визначеності» та «правова певність» у цих двох рішеннях ЄСПЛ – а з перекладів це неочевидно. Проте чи йдеться у такому випадку про мовну розбіжність між перекладом та оригінальним текстом у розумінні п. 4 ст. 18 Закону № 3477-IV?

Цей приклад засвідчує практичну потребу у виявленні різних варіантів перекладів запозичених термінопонять, які трапляються у правозастосовній практиці, пов'язати їх з іншомовними термінами з оригінальних текстів джерел права, та мати чіткі правила на майбутнє.

Інакше, з огляду на окреслені виклики, пов'язані з використанням нової запозиченої термінології з міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, а також актів права Європейського Союзу (acquis EC), проблема лише масштабуватиметься: запозичені поняття перекладатимуться різними термінами; замість звернення до «першоджерел» ці поняття намагатимуться наповнити невластивим їм змістом, вигадуючи «національний велосипед»; неминуче будуть намагання правозастосовних органів чи окремих правників використати ту чи іншу концепцію, «підганяючи» її під власні потреби (до прикладу, адвокат чи сторона у справі – для підсилення позиції, суддя – для мотивування рішення, науковець – для академічного інтересу); застосування запозичених концепцій здійснюватиметься без достатнього їх розуміння та под. Оскільки «юридичний» і «правовий» в українській мові справді мають різне навантаження, то описане вище вживання українських відповідників *legal certainty* може призвести до дисертаційних досліджень, де «юридична визначеність» та «правова визначеність» виявляються різними концепціями. У підсумку, використовуючи різні терміни, особливо враховуючи можливості сучасних інформаційних технологій, доктрина та судова практика замість визначеності породжуватиме невизначеність.

Висновки. Отже, в українській доктрині та практиці поняття *legal certainty*, як і деякі інші запозичені концепції, характеризується передусім термінологічною неузгодженістю. Не лише у наукових публікаціях, але й у рішеннях КСУ та постановках ВП ВС терміни «юридична визначеність» та «правова визначеність» на позначення *legal certainty* вживаються як взаємозамінні, подекуди

в різних частинах одного і того ж акта чи публікації. Хоча частково термінологічна неузгодженість пояснюється наявністю в офіційних перекладах рішень ЄСПЛ кількох варіантів одного і того ж терміна, однак слід враховувати, що в оригінальних текстах йдеться про єдине поняття, що має усталений зміст. Окрім терміновживання, зміст запозичених понять у рішеннях КСУ подекуди викладено інакше, аніж ці концепції мають у західній правовій традиції. Відтак, з метою подолання термінологічної неузгодженості для кожного із запозичених понять в українській мові має існувати один термін, який найкраще відображає його зміст, їх не може бути декілька, і тим більше вони

не можуть вживатися в актах КСУ чи постановах ВП ВС як синоніми, бо це суперечить юридичній техніці і породжує невизначеність. Запропоновані шляхи вирішення окресленої проблеми через внесення змін і доповнень до законодавства (процесуальних кодексів, Закону України «Про Конституційний Суд України» та Закону № 3477-IV) не є вичерпними, однак ризик масштабування термінологічної неузгодженості не слід недооцінювати, особливо в сучасному інформаційному суспільстві та з огляду на виклики, пов'язані з імплементацією Римського Статуту та *acquis* ЄС, та необхідністю застосування багатьох нових запозичених понять у найближчому майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori. CDL-AD(2011)003rev. URL: <https://rm.coe.int/1680700a61>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : рішення Конституційного Суду України від 2 листоп. 2004 р. № 15-пн/2004. Справа № 1-33/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
3. Москаль Р.М. Доктрина верховенства права: аналіз стану наукової розробки проблеми в Україні (2010–2020 роки). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 100-111.
4. Головатий С. «Верховенство права» не працює. Коментар до тексту документа Венеційської Комісії «Доповідь про правовладдя» ("Report on the Rule of Law"), що її ухвалено на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року (CDL-AD (2011)003re). *Право України*. 2019. № 11. С. 39-82. DOI: 10.33498/loi-2019-11-039
5. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо застосування принципу юридичної визначеності: окремі аспекти. Київ, 2023. 232 с.
6. Ажнюк Л. Лінгвістичне підґрунтя юридичної визначеності. *Мовознавство*, 2013. № 1. С. 68-82.
7. Верховенство права. Доповідь: Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург, 4 квітня 2011 року. Доповідь № 512/2009. CDL-AD(2011)003rev. Ориг. англ. *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184.
8. Доповідь про правовладдя : Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург, 4 квітня 2011 року. CDL-AD(2011)003rev Ориг. англ. Дослідження № 512/2009. *Право України*. 2019. № 11. С. 14-38.
9. Рішення Конституційного Суду України, Другий Сенат, у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" від 2 березня 2015 року № 213-VIII : рішення Конституційного Суду України від 18 черв. 2020 р. № 5-р(II)/2020. Справа № 3-189/2018(1819/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text>
10. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" : рішення Конституційного Суду України від 14 лип. 2021 р. № 1-р/2021. Справа № 1-179/2019(4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
11. Огнев'юк Г.З. Принцип правової визначеності у рішеннях конституційних судів України та деяких сусідніх держав. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
12. Гуйван П.Д. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*. Вип. 17. С. 11- 21.
13. Гуйван П.Д. Юридична визначеність правозастосування за європейськими принципами. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 276-281.
14. Гуйван П.Д. Res judicata як елемент справедливого судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 360-364.
15. Фулей Т. Legitimate expectations: труднощі перекладу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5 С. 190-202. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.32>
16. Фулей Т. Легітимні очікування та принцип юридичної визначеності в практиці ЄСПЛ. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 5 (специвипуск). С. 24-35.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" : рішення Конституційного Суду України від 29 черв. 2010 р. № 17-пн/2010. Справа № 1-25/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вер. 2024 р. Справа № 22-23/321-05-10190. Провадження № 12-12звр24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121473445>
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 листоп. 2024 р. Справа № 990/241/24. Провадження № 11-199зai24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123086009>
20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2024 р. Справа № 755/11021/22. Провадження № 14-94цз24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992364>
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 липн. 2024 р. Справа № 990/156/23. Провадження № 11-90зai24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120426317>
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів“ : рішення Конституційного Суду України від 20 черв. 2019 р. № 6-р/2019. Справа № 1-152/2019(3426/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>
23. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
24. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
25. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
26. Про функціонування Єдиного глосарія правових термінів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 р. № 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2024-%D0%BF#n11>
27. Пономарьов проти України : рішення ЄСПЛ від 3 квітня 2008 р., заява № 3236/03. Переклад офіційний. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text
28. Науменко проти України : рішення ЄСПЛ від 9 лист. 2004 р., заява № 41984/98. Переклад офіційний. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_353#Text